

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM *press*

Biblioteka

NASLIJEDE

PAUL VEYNE

Jesu li Grci vjerovali u svoje mitove?

Ogled o konstitutivnoj imaginaciji

Naslov izvornika

Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?

Essai sur l'imagination constituante

© Éditions du Seuil, 1983

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-8075-30-8

Paul Veyne

Jesu li Grci vjerovali u svoje mitove?

Ogled o konstitutivnoj imaginaciji

S francuskoga prevela
Jelena Butković

Zagreb, 2017.

ZA ESTELLE BLANC

*... Que um conjunto real e verdadeiro
é uma doença das nossa idelias.*

Pessoa

Sadržaj

Kada su tradicija i vulgata bile povijesnom istinom	15
Mnogostrukost i analogija svjetova istine	31
Društvena raspodjela znanja i oblici vjerovanja	47
Društvena raznolikost vjerovanja i balkanizacija mozga	65
Implicitni program istine u okviru te sociologije	89
Kako mitu vratiti njegovu etiološku istinu	107
Mit upotrijebljen kao „drveni jezik“	119
Pauzanija nije uspio umaći svom programu	141
Neke druge istine: ona krivotvoritelja i ona filologa	151
Odabir između kulture i vjerovanja u jednu istinu	171
Bilješke	189
O autoru	231

ZDRAV RAZUM: Proturječno je reći da je
„istina da nema istine“.

MICHEL FOUCAULT: „Svakako, na razini suda unutar
diskursa, podjela između istine i laži nije ni proizvoljna
ni podložna promjenama. Ali ako stvari promatramo na
nekoj drugoj razini, kada postavimo pitanje o onoj volji za
istinom koja vjekovima prožima našu povijest...“

L'Ordre du discours (Poredak diskursa), str. 16

DOMINIQUE JANICAUD: „To *ako* je najvažnije; postoji
odabir neke druge razine. Foucault ne pada u nerazumni
patos. Što se njega tiče, radi se više o tome da se proširi
obzorje. Na žalost, ne može se zaniijekati da preispitivanja
univerzalnih vrijednosti, tako draga Habermasu, nisu
promijenila tijek povijesti.“

A nouveau la philosophie (Iznova filozofija), str. 75

*K*ako se može vjerovati napola ili vjerovati u proturječne stvari? Djeca istodobno vjeruju da im Djed Božićnjak nosi darove kroz dimnjak i da su darove tamo stavili roditelji; dakle, vjeruju li ona zaista u Djeda Božićnjaka? Da, i vjerovanje naroda Dorze nije ništa slabije: prema shvaćanju tih Etiopljana, piše Dan Sperber, „leopard je kršćanska životinja koja poštuje dane posta etiopske koptske crkve, što je u Etiopiji temeljni pokazatelj pripadnosti vjeri; pripadnik naroda Dorze se jednako brine o svom stadu i srijedom i petkom, u dane posta, kao i u ostalim danima; on istodobno vjeruje i da leopard poštuje post i da se hrani svaki dan. Leopardi su opasni svakog dana; on to zna iz iskustva, a da su kršćani, to mu jamči predaja.“

Na primjeru vjerovanja Grka u svoje mitove odlučio sam proučiti mnogostruke oblike vjerovanja: vjerovanje u riječ, vjerovanje na osnovi iskustva itd. To istraživanje me, u dva navrata, odvelo malo predaleko.

Shvatio sam da, umjesto o vjerovanjima, treba zapravo govoriti o istinama. I da su čak i same istine plod mašte. Time

mi ne stvaramo krivu predodžbu o stvarima nego je sama istina o stvarima ta koja se na neki čudan način stvarala stoljećima. Daleko od toga da je ona jednostavno proizvod stvarnog iskustva, istina je najvećim dijelom tvorevina povijesti. U neka davna vremena pjesnici ili povjesničari izmišljali su svakojake priče o kraljevskim dinastijama, imena moćnika i njihova rodoslovna stabla; to nisu bile krivotvorine i oni nisu bili zlonamjerni; slijedili su tada uobičajene metode kako bi došli do istine. Kad jednom zatvorimo knjigu koju smatramo književnim djelom, vidjet ćemo da njen sadržaj smatramo istinitim: Ilijada ili Alisa u zemlji čudesa su istinite, ni više ni manje nego tekstovi povjesničara Fustela de Coulangesa. Jednako tako smatramo plodovima mašte, nesumnjivo zanimljivima, sve ono što je proizvedeno u prošlosti, dok istinitima smatramo tek „posljednja dostignuća znanosti, ne bez zadržke“. A to je kultura.

Nipošto ne mislim reći da će mašta najaviti buduće istine i da će ona prevladati, nego da su naše istine već sada proizvod mašte i da je mašta oduvijek prevladavala; ona, a ne stvarnost, razum ili dugotrajno poricanje.

Ta mašta, razvidno je, nije svojstvo koje bi se psihološki i povijesno prepoznalo pod tim imenom; ona ni u snu ni proročanski ne povećava dimenzije staklenog vrča u kojem smo zatvoreni; ona, naprotiv, u njemu podiže zidove. Izvan vrča ništa ne postoji, pa ni buduće istine: dakle, ne bi se znalo kako njima dati riječ. U tim staklenim vrčevima stapaju se religije ili književnosti, a također i politike, načini ponašanja i znanosti. Ta mašta jest svojstvo, ali u kantovskom smislu riječi; ona je transcendentalna, ona tvori naš svijet umjesto

da u njemu bude ferment ili demon. No i to je ono što tjera sve odgovorne sljedbenike Kanta da se od užasa onesvijeste, ta je transcendencija povijesna, jer kulture se nižu jedna za drugom i međusobno jedna na drugu ne nalikuju. Ljudi ne pronalaze istinu, oni je stvaraju jednako uspješno kao što stvaraju svoju povijest.

Srdačno i prijateljski zahvaljujem Michelu Foucaultu, s kojim sam razgovarao o ovoj knjizi. Hvala i mojim kolegama iz Udruženja grčkih studija (Association des études grecques) Jacquesu Bompaireu, Jeanu Bousquetu i Françoisu Wahlu na prijedlozima i kritikama.

Je su li Grci vjerovali u svoju mitologiju? Odgovor je težak, jer „vjerovati“ znači toliko toga... Nisu svi vjerovali da je Minoj i dalje sudac u podzemnom svijetu¹ ni da je Tezej pobijedio Minotaura² i znali su da pjesnici „lažu“. Međutim, njihov način nevjerovanja i dalje stvara nedoumice jer je Tezej, po njihovom mišljenju, ipak postojao; treba samo „pročistiti mit razumom“³ i svesti životopis Heraklova druga na njegovu povijesnu jezgru. Što se tiče Minoja, Tukidid – na kraju iznimno napornog promišljanja – dolazi, sa svoje strane, do istog zaključka: „Među svima onima koje poznajemo jer smo čuli o njima govoriti, Minoj je bio prvi koji je posjedovao flotu“⁴; Fedrin otac, Pasifajin muž, nije ništa drugo doli kralj koji je bio gospodar mora. Pročišćenje mitskog putem *lógos*a nije tek epizoda vječne borbe, od početka pa do Voltairea i Renana, praznovjerja i razuma, ono koje bi bilo zaslužno za slavu grčkog genija; mit i *lógos*, Nestleu usprkos, ne suprotstavljaju se kao laž i istina.⁵ Mit je bio predmetom dubokih promišljanja⁶ i Grci još uvijek nisu s njim

završili, šest stoljeća nakon onog pokreta sofista za koji se govori da je bio njihov *Aufklärung*. Daleko od trijumfa razuma, pročišćenje mita putem *lógosa* bio je mukotrpan postupak koji začuđuje svojom apsurdnošću: zašto su se Grci toliko dugo mučili nizašto, hoteći odvojiti žito od kukolja, umjesto da samo jednim potezom, u fabulaciji, odbace i Tezeja i Minotaura, pa i sâm postojanje izvjesnog Minoja i nevjerojatne zgrade koje predaja pripisuje tom čuvenom Minoju? Složenost problema još više dolazi do izražaja kad se zna da je takav odnos prema mitu trajao puna dva tisućljeća; u povijesnoj knjizi gdje se istina o kršćanskoj vjeri i stvarni događaji iz prošlosti oslanjaju jedni na druge, naslovljenoj *Rasprava o svjetskoj povijesti* (*Discours sur l'histoire universelle*), i sam Bossuet povezuje mitološku kronologiju s vjerskom kronologijom stvaranja svijeta, pa tako precizno određuje datume, „malo nakon Abimeleka“, „čuvenih bitaka Herakla, Amfitrionova sina“⁷ i smrti „Sarpedona, Zeusova sina“. Što je bilo na pameti biskupu iz Meauxa kada je to pisao? Što je nama na pameti kad istodobno vjerujemo u proturječne stvari, kao što neprestano činimo u politici ili kada je riječ o psihoanalizi?

Isto to događa se našim etnologima s pučkom predajnom baštinom ili Freudu s logorejom predsjednika Schrebera: što učiniti s tim mnoštvom besmislica? Kako to da ništa od toga nema smisla, objašnjenje, funkciju ili barem strukturu? Pitanje imaju li bajke autentičan sadržaj nikada se ne postavlja kroz pozitivnu prizmu; da bismo doznali je li Minoj postojao treba najprije odlučiti jesu li mitovi tek prazne priče ili su promijenjena povijest; nijedna

pozitivistička kritika ne uspijeva objasniti mitologiju i nadnaravno.⁸ Dakle, kako je moguće prestati vjerovati u legende? Kako se prestalo vjerovati u Tezeja, utemeljitelja atenske demokracije, u Romula, osnivača Rima i u navodne povijesne zgrade iz prvih stoljeća rimske povijesti? Kako se prestalo vjerovati u trojanske korijene franačke monarhije?

U moderno vrijeme to jasnije vidimo zahvaljujući vrijednoj knjizi Georgea Hupperta o Estienneu Pasquieru*.⁹ Povijest kakvom je mi poimamo nije nastala pojavom kritike, jer je ona postojala oduvijek, nego onog dana kad su zanat kritičara i povjesničara postali jedan te isti: „Povijesna istraživanja su se provodila stoljećima a da nisu ozbiljno utjecala na način pisanja povijesti i te su dvije aktivnosti ostale odvojene jedna od druge, ponekad i u duhu istog čovjeka.“ Je li tako bilo i u antici i postoji li zacrtani put razumijevanja povijesti, jedini i isti u svakom razdoblju? Kao nit vodilja poslužit će nam misao A. D. Momigliana**¹⁰: „Moderna metoda povijesnog istraživanja u cijelosti je zasnovana na razlici između primarnih izvora i izvora iz druge ruke.“ Nije posve sigurno da je ta misao velikog znanstvenika ispravna; što se mene tiče, smatram je neutemeljenom. Ali je ona zaslužna, čak kad se s njom i ne slažemo, za postavljanje pitanja o metodi i neke joj činjenice govore u prilog. Sjetimo se Beauforta ili Niebuhra***

* Estienne (Étienne) Pasquier (1529. – 1615.), francuski pravnik i literat, bavio se pitanjem nastanka i identiteta francuskog naroda. (op. red.)

** Arnaldo Dante Momigliano (1908. – 1987.), talijanski antičar, smatra se jednim od najvažnijih istraživača starog vijeka u XX. stoljeću. (op. red.)

*** Louis de Beaufort (1703. – 1795.), francuski povjesničar, autor *Rasprave o nesigurnosti prvih pet stoljeća rimske povijesti* (*Dissertation sur l'incertitude des cinq premiers*

čiji se skepticizam o prvim stoljećima rimske povijesti zasniva na nepostojanju izvora i pisanih dokumenata iz tih davnih vremena; ili se barem time opravdava.¹¹

Povijesna znanost nije se razvila sustavnim otkrivanjem dobre metode i pravih istina. Grci vjeruju, na svoj način, u svoju mitologiju ili sumnjaju u nju, a taj način je tek prividno sličan našem. Oni također imaju svoju metodu pisanja povijesti, koja nije naša; odnosno ta metoda počiva na implicitnoj pretpostavci da je razlika između primarnih izvora i izvora iz druge ruke nevažna, a ne tek zanemarena uslijed nedostataka metodologije. Dobar primjer za to je Pauzanija i često ćemo ga navoditi.

Taj Pauzanija nikako nije um koji treba podcjenjivati i nepravedno je reći da je njegov *Vodič po Heladi* bio turistički vodič po antičkoj Grčkoj. Pauzanija stoji uz bok bilo kojem njemačkom filologu ili arheologu s kraja devetnaestog stoljeća; da bi opisao spomenike i zabilježio povijest raznih krajeva Grčke, kopao je po knjižnicama, mnogo putovao i obrazovao se kako bi se o svemu uvjerio svojim očima¹²; on se gorljivo bacao na zapisivanje usmenih kazivanja mjesnih predaja poput nekog tko proučava francuske provincije u vremenu Napoleona III.; točnost tih zapisa i opseg podataka iznenađuju, baš kao i njegova vještina zapažanja (upornim proučavanjem kipova i vremena njihova nastanka, Pauzanija ih je naučio smjestiti u razdoblja prema stilističkim kriterijima). Najzad, Pauzanija je bio opsjednut problemom mita i dugo se bavio tom zagonetkom, kao što će se vidjeti.

siècles de l'histoire romaine). Barthold Georg Niebuhr (1776. – 1831.), istaknuti njemački antičar. (op. red.)